

Διαδικασίες κοινωνικής συμμετοχής: Αρχές, ερμηνείες και πρακτικές*

Μαρία Ηλιού**

*«Μιλώντας τόσο πολύ για την πείνα,
ξεχάσαμε να προστατέψουμε το ψωμί.
Τώρα στο ερμάρι τα ποντίκια
χαίρονται τρομαχτικές ελευθερίες».*

Τάκης Σινόπουλος, *Η ποίηση της ποίησης*

Πιστεύω πως θα είναι χρήσιμο, πριν προχωρήσω στο θέμα μου, να κάνω, προκαταρκτικά, ορισμένες διευκρινήσεις:

Η πρώτη: στη διάρκεια αυτού του συνεδρίου είχαμε την τύχη να ακούσουμε πολλά και σοφά. Οφείλω να σας προειδοποιήσω, πως από τη δική μου εισήγηση δεν θα μάθετε τίποτα που δεν γνωρίζετε ήδη. Η δεύτερη: αυτά που σε λίγο θα σας εκθέσω δεν θα σας ευχαριστήσουν. Θυμίζοντας «οικεία κακά», είναι δυνατό και να ενοχλήσουν σφόδρα. Η τρίτη: οι επισημάνσεις που θα γίνουν θα επιχειρήσουν απλώς να προσφέρουν μία δυνατή ανάγνωση γνωστών στοιχείων. Ανάγνωση που δεν ισχυρίζεται ότι είναι ακριθέστερη ή εγκυρότερη από μία άλλη. Και που ενέχει, ενσυνείδητα και υποκειμενική επιλογή και σχηματικότητα.

Θα περάσω τώρα στο θέμα μου, «Συμμετοχικές διαδικασίες: αρχές, ερμηνείες και πρακτικές» και θα επιμείνω στις τελευ-

* Παρουσιάστηκε στο συνέδριο που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων με θέμα: «Ευρώπη: Ιδέες, συλλογικές νοοτροπίες και πραγματικότητες», (24-28 Σεπτεμβρίου 1992).

** Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ταίες, ως περισσότερο αποκαλυπτικές. Είναι φανερό ότι η Ευρώπη, για την οποία συζητούμε, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μία παγιωμένη οντότητα. Πρόκειται για μία δυναμική έννοια, ανοιχτή σε επαναπροσδιορισμούς, ανάλογα με το ειδικό βάρος που αποδίδεται στις εναλλακτικές επιλογές που προσφέρει η οικοδόμησή της.

Η Ευρώπη θα υπάρξει ως «Ευρώπη των Πολιτών», στο μέτρο που οι πολίτες των κρατών-μελών της θα ενεργοποιηθούν ως πολίτες, πρωταρχικά, βέβαια, μέσα στον εθνικό τους χώρο (όπου οι δυνατότητες δραστηριοποίησής τους είναι πολύ μεγαλύτερες) και έπειτα στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Οι πραγματικά δημοκρατικές, οι συμμετοχικές διαδικασίες στα κοινά συγκεκριμενοποιούν αυτές τις δυνατότητες. Μέσα σε αυτή την προοπτική, δεν θα ήταν περιττό να εντάσσαμε στις συζητήσεις μας για την «Ευρώπη: ιδέες, συλλογικές νοοτροπίες και πραγματικότητες», την έγνοια για το πώς γίνονται αντιληπτές οι συμμετοχικές διαδικασίες και για το πώς εφαρμόζονται στον τόπο μας και ιδιαίτερα στα Πανεπιστήμια.

Οι βασικές αρχές της «συμμετοχής» εμπεριέχονται στην ίδια την ετυμολογία της ελληνικής λέξης (συν + μετέχω): αλληλεγγύη και υπευθυνότητα. Αναλαμβάνω την προσωπική μου ευθύνη σε ένα έργο που διαμορφώνεται συλλογικά. Και το έργο αυτό, κατά περίπτωση, μπορεί να είναι περιορισμένο ή ευρύτερο. Σε τελευταία όμως κατάληξη, ως «συμμετοχή» νοείται η προσωπική εμπλοκή στην παραγωγή της μελλοντικής κοινωνίας: στην επιλογή δηλαδή των κατευθύνσεων και τη διαμόρφωση των εξελίξεων που την αφορούν, στην υπεύθυνη παρέμβαση κατά τη συνεχή εκδίπλωση των εξελίξεων, στη διαχείριση τέλος των κοινωνιών¹. Κατά τις διαδικασίες της συμμετοχής, το άτομο αναδύεται ως δρων κοινωνικό υποκείμενο.

Αν και συνήθως αναφερόμαστε στις θεσμοθετημένες συμμετοχικές διαδικασίες, η εμβέλειά τους κρίνεται πριν και μετά τη θεσμοθέτησή τους: ως αγωνιστική διεκδίκηση και ως κοινωνική πρακτική. Ως αντίληψη και ως δράση.

Δεν είναι αυτοφυή φυτά, αλλά ούτε και μεταφυτεύονται εύκολα οι αντιλήψεις, οι στάσεις, οι πρακτικές. Χρειάζεται να πέσουν οι σπόροι σε γόνιμη γη και χρειάζεται να καλλιεργηθούν. Και για να συνεχίσω το μεταφορικό λόγο χρησιμοποιώντας μια έκφραση της οποίας έχει γίνει κατάχρηση, να θυμίσω πως στη χώρα μας, μετά τη μεταπολίτευση, υπήρχε πραγματικά, ως προς τη δυνατότητα ανάπτυξης συμμετοχικών διαδικασιών, «καμμένη γη». Ας δούμε λοιπόν, πώς έγινε αντιληπτή και πώς εφαρμόστηκε

στην πράξη, την τελευταία δεκαπενταετία, η έννοια της συμμετοχής.

Στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο

Όταν σε πολλές χώρες της Ευρώπης (ακόμα και στις ανατολικές: ας θυμηθούμε την «Αλληλεγγύη» στην Πολωνία ή την «Άνοιξη της Πράγας») έσφουζαν από ζωή «κοινωνικά εργαστήρια» όπου νέες μορφές συλλογικών διαδικασιών αναπτύσσονταν και δοκιμάζονταν, στην τραυματισμένη από την ιστορία της κοινωνίας μας η έννοια της συμμετοχής στην πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου ερμηνεύτηκε και εξακολουθεί να ερμηνεύεται, ως η δυνατότητα να απολαμβάνει κανείς τα στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα: να αγοράζει την εφημερίδα που προτιμά, να εκφράζεται ελεύθερα, να αναπτύσσει πολιτική δραστηριότητα ως μέλος ή στέλεχος μη συντηρητικού κόμματος, να ψηφίζει, κλπ. Αυτή η αντίληψη οδήγησε στην ανάπτυξη ορισμένων φαινομένων που θα σας πρότεινα να τα βλέπαμε στη σχέση τους με το θέμα μας.

Κομματική πλαισίωση του πολίτη

Πρόκειται για την ελεγχόμενη από τα κόμματα συμμετοχή των πολιτών –που είναι τελείως διαφορετικό θέμα από τη συμμετοχή των κομμάτων– στην πολιτική ζωή και στο κοινωνικό γίνεσθαι.

Εφόσον το κόμμα το οποίο υποστηρίζει κανείς δεν τίθεται εκτός νόμου, ο ψηφοφόρος ή ο οπαδός του θεωρεί τον εαυτό του από μόνο αυτό το γεγονός, ως δραστήριο κοινωνικά άτομο. Ο τρόπος λειτουργίας των κομμάτων, αλλά και των πολιτικών θεσμών, του ενισχύει αυτή την πεποίθηση. Έτσι, η απουσία ανοιχτής καταπίεσης ερμηνεύεται ως ελεύθερη εξάσκηση συμμετοχικών διαδικασιών, πράγμα που διευκολύνει τη στενή περιχαράκωση της κοινωνίας από τα κόμματα. Αντιλήψεις και πρακτικές αλληλοτροφοδοτούνται.

Μερικές επιλεκτικές αναφορές:

Η ενημέρωση και η πολυδιάστατη πληροφόρηση είναι, βέβαια, στη βάση της ανάπτυξης συμμετοχικών διαδικασιών (αλλά και των στοιχειωδών αρχών της ελευθερίας και της δημοκρατίας). Στην Ελλάδα, ο έλεγχος του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης² από την εκάστοτε Κυβέρνηση θεωρείται αυτονόητος. Χαρακτηριστικός και ο ρόλος του κυβερνητικού εκπροσώπου στα δελτία ειδήσεων: από πηγή (μία από τις πηγές) πληροφόρησης των δημο-

σιογράφων, μετατράπηκε τάχιστα σε λυδία λίθο της εγκυρότητας της είδησης. Γι' αυτό έχει άλλωστε κατά κανόνα και τον τελευταίο λόγο. Η αμφισβήτηση του ελέγχου αυτού από τα κόμματα της εκάστοτε αντιπολίτευσης δεν αποσκοπεί στο να διασφαλιστεί το δικαίωμα όλων σε αντικειμενικότερη πληροφόρηση, αλλά εντάσσεται είτε στην προσπάθεια φθοράς και ανατροπής της κυβερνητικής πλειοψηφίας, είτε σε χειρισμούς διεκδίκησης μεριδίου από την πίττα. Ας θυμηθούμε τις διακομματικές συμφωνίες για την τηλεοπτική μετάδοση των προεκλογικών συγκεντρώσεων και τις γραφικές (τις θλιβερές) δοσολογίες τους – για τις μέρες, τις ώρες, τα λεπτά, τα πλάνα, τους ομιλητές...

Αυτονόητο επίσης θεωρείται, ότι ο κρατικός μηχανισμός και οι δημόσιοι οργανισμοί ελέγχονται όχι από την Κυβέρνηση, αλλά από την κομματική κυβερνητική πλειοψηφία. Τα παραδείγματα άπειρα, τόσο από την καυτή επικαιρότητα, όσο από την οδυνηρή πρόσφατη ιστορία. Η αμφισβήτηση αυτών των καταστάσεων από την πλευρά των κομμάτων της αντιπολίτευσης γίνεται, συνήθως, και πάλι «για το πάπλωμα». Ένα σχετικά ανώδυνο (;) παράδειγμα είναι ίσως ιδιαίτερα αποκαλυπτικό: σε εκλογική περίοδο, η Ολυμπιακή Αεροπορία μοιράζει τις θέσεις σε έκτακτες πτήσεις της στα κόμματα – και τις αρνιέται στους πολίτες³.

Ας αναφέρουμε και το γνωστό φαινόμενο της χειραγώγησης των μαζικών οργανώσεων (γυναικείων, νεανικών, φοιτητικών, συνδικαλιστικών και επαγγελματικών οργανώσεων...) που αναπτύσσεται απροκάλυπτα. Εναγκαλισμός μέχρι πνιξίματος⁴. Αλλά όταν η αυτόνομη λειτουργία των μαζικών οργανώσεων υπονομεύεται, κλείνουν τα «σχολεία» της συμμετοχής.

Εν λευκώ εξουσιοδότηση αντί συμμετοχής

Θεωρώντας ότι πολιτική στράτευση σημαίνει και συμμετοχή, μεγάλος αριθμός πολιτών απεμπολούν τα δικαιώματά τους στην κοινωνική και την πολιτική δράση. Μπορούμε να διακρίνουμε, σχηματικά, δύο τύπους παραίτησης: την κλιμακωτή και την ολοκληρωμένη.

Στην πρώτη, ο απλός ψηφοφόρος θεωρεί ότι εκπροσωπείται από τον στρατευμένο οπαδό του κόμματός του, αυτός περιμένει τις οδηγίες από το κομματικό στέλεχος, τα κομματικά στελέχη εμπιστεύονται τα μέλη της διευθυντικής επιτροπής που κι αυτά συμφωνούν με τις απόψεις των μελών του πυρήνα της. Τα τελευταία ακολουθούν ευχαρίστως τις προτάσεις του Προέδρου, του Γραμματέα, του «Αρχηγού». Στη δεύτερη περίπτωση, ευρύτατα

λαϊκά στρώματα εμπιστεύονται απόλυτα και αταλάντευτα τον «Αρχηγό», από τον οποίο περιμένουν τα πάντα: να συμβιβάσει τα ασυμβίβαστα, να λύσει τα προβλήματα, να κάνει θαύματα.

Με την εν λευκώ εξουσιοδότηση, ο εξουσιοδοτών, όχι μόνο παραιτείται από το δικαίωμα στην κριτική σκέψη και στο λόγο, στη δυνατότητα επιλογής και την προσωπική άποψη, αλλά εκχωρεί και άλλου τύπου δικαιώματα επί του προσώπου του: συχνά-πυκνά ανακαλύπτει αδιαμαρτύρητα την υπογραφή του σε κείμενα που δεν διάβασε ή χρίζεται εκπρόσωπος, υποψήφιος, αξιωματούχος, χωρίς καν να έχει ερωτηθεί. Είναι αλήθεια ότι με τον ίδιο τρόπο ανακαλύπτει, μερικές φορές, ότι παραιτήθηκε (ή «έθεσε εαυτόν εκτός...»).

Χρησιμοποίηση του λαϊκού αυθορμητισμού

Εμφανίζεται ως μετατόπιση της πηγής εκπόρευσης του αιτήματος, της συναισθηματικής φόρτισης, της κραυγής⁵. Σε αυτή την περίπτωση υπάγεται και η χρήση των συμβόλων (συχνά θρησκευτικών) που κάποτε εμφανίστηκαν αυθόρμητα ως μέσα έκφρασης, όταν οι θεσμικές δίοδοι της πολιτικής έκφρασης βρίσκονταν φραγμένες: το άναμμα των κεριών, το ψήσιμο των αρνιών, το κάψιμο του ομοιώματος του εχθρού, η εικονική κηδεία...

Η υπεξαίρεση έγκειται στο ότι τέτοιες παραστάσεις, τα τελευταία χρόνια, α) κατασκευάζονται από τα πριν σε χώρους κομματικούς και β) δεν ανταποκρίνονται πια σε κάποια κοινωνική ανάγκη, στη στέρξη δηλαδή της ομαλής πολιτικής έκφρασης.

Όταν η πρωτοβουλία, η φαντασία και η δημιουργικότητα μετακομίζουν στις διαφημιστικές εταιρίες και τους κομματικούς μηχανισμούς, οι συμμετοχικές διαδικασίες δύσκολα θα μπορέσουν να αποκτήσουν περιεχόμενο.

Η ανατροπή της έννοιας της συμμετοχής

Η συμμετοχή, όπως και η αποκέντρωση (ή, στο χώρο μας, η αυτοτέλεια και η αυτοδιοίκηση των Πανεπιστημίων) προωθούνται φραστικά, αλλά αντικαθίστανται στην κοινωνική πρακτική από την προσχώρηση.

Βλέπουμε πόσο επίπονα προάγεται, μέσα στα διάφορα κόμματα, η άρθρωση ενός πολιτικού λόγου που να ξεπερνά την κατάφαση στις εκ των άνω αποφάσεις. Αποτελεί πια κοινό τόπο η διαπίστωση, ότι οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων σπάνια διαμορφώνονται στη βάση πολιτικών προγραμμάτων,

θέσεων και προτάσεων, ενώ πολύ συχνά στηρίζονται στον «συλλογισμό της τσαγιέρας».

Ποιός είναι αυτός; Είναι ο συλλογισμός «του γείτονα που δανείστηκε μια τσαγιέρα και τη γύρισε ραγισμένη. Δικαιολογείται λέγοντας συγχρόνως πως όταν επέστρεψε την τσαγιέρα, ήταν άθικτη. Πώς εξάλλου, όταν του τη δάνεισαν, ήταν ήδη ραγισμένη. και πώς τέλος, δεν δανείστηκε ποτέ αυτή την τσαγιέρα»⁶.

Ας θυμηθούμε τη συνεδρίαση της Βουλής, όταν ψηφίστηκε ο προηγούμενος Πρόεδρος της Δημοκρατίας με μυστική, κατά το Σύνταγμα, ψηφοφορία: υποστηρίχτηκε από την κυβερνητική πλευρά συγχρόνως ότι: άσπρα και γαλάζια ψηφοδέλτια ήταν ομοιόμορφα και ως εκ τούτου δεν παραβιάζοταν η μυστικότητα της ψηφοφορίας· η οποία άλλωστε είχε ήδη παραβιαστεί από την αντιπολίτευση με τη στάση της να δηλώνει προφορικά αποχή· και πως, τέλος, δεν έπρεπε να υπάρχει η υποχρέωση μυστικής ψηφοφορίας για το συγκεκριμένο θέμα, ώστε κάθε βουλευτής να αναλαμβάνει τις ευθύνες του. Ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της αξιωματικής αντιπολίτευσης από την πλευρά του υποστήριξε συγχρόνως πως: οι προφορικές δηλώσεις αποχής που επέλεξε το κόμμα του δεν παραβίαζαν τη μυστικότητα της ψηφοφορίας· άλλωστε επαναλάμβαναν απλώς τη στάση του κυβερνώντος κόμματος, όταν αυτό ήταν στην αντιπολίτευση, κατά την προηγούμενη εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας. Και πως, τέλος, η Κυβέρνηση είναι αυτή που όφειλε, από την πλευρά της, να προστατεύσει τη μυστικότητα της ψηφοφορίας.

Κοινός παρονομαστής σε όλα αυτά, εκτός από την τσαγιέρα, η απόφαση των κομματικών ηγεσιών να ελέγχουν τη στάση των βουλευτών τους *και πέραν των ορίων που θέτουν οι θεσμοί*.

Η υποβάθμιση του Κοινοβουλίου, ως αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης, διαγράφει με τον εναργέστερο τρόπο τη δυσχέρεια δημοκρατικής λειτουργίας των μηχανισμών πολιτικής εκπροσώπησης και συνακόλουθα της διαμόρφωσης ευρύτερων συμμετοχικών διαδικασιών.

Η συμμετοχή στα Πανεπιστήμια

Ο νόμος 1268/82 αποτέλεσε τομή στα εκπαιδευτικά μας πράγματα θεσμοθετώντας, μεταξύ άλλων, και τη συμμετοχή στη διοίκηση των ΑΕΙ του προσωπικού τους όλων των βαθμίδων και των κατηγοριών, καθώς και των φοιτητών. Αλλά αυτή η σημαντική καινοτομία, που θεσμοθετήθηκε με γενναιότητα και αισιοδοξία,

βρήκε απροετοίμαστη την ελληνική κοινωνία, ακόμα και τον καινοτόμο νομοθέτη. Το πράγμα έγινε αμέσως φανερό, εφόσον και οι αντιδράσεις στο συγκεκριμένο θέμα (αλλά και σε άλλα σημεία του νόμου) ήταν, σε μεγάλο βαθμό, ή συνολικά θετικές ή συνολικά απορριπτικές και τα ποσοστά της φοιτητικής συμμετοχής καθορίστηκαν σε πρωτόφαντα, παγκοσμίως, ύψη και, τέλος, δεν υπήρξε και δεν υπάρχει μέχρι σήμερα προβληματισμός για τη συμμετοχή στη διοίκηση των Πανεπιστημίων φορέων και προσώπων που θα εκπροσωπούσαν και άλλους επαγγελματικούς και κοινωνικούς χώρους – τον «φορολογούμενο πολίτη»⁷, σε τελευταία ανάλυση, που τα συντηρεί.

Έτσι, η θεσμοθέτηση της συνδιοίκησης στα ΑΕΙ κατοχύρωσε την απομόνωσή τους μέσα στην ευρύτερη κοινωνία.

Για μία άλλη αντίληψη, αναφέρω συγκριτικά, ότι στον νόμο για την ανώτατη εκπαίδευση της Γαλλίας⁸ προβλέπονται ποσοστά συμμετοχής στη διοίκηση των Πανεπιστημίων εκπροσώπων από άλλους χώρους ή προσωπικότητες, σε ύψος:

20-30% των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου,

10-30% των μελών του Επιστημονικού Συμβουλίου,

10-15% των μελών του Συμβουλίου Σπουδών,

20-25% των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου των πανεπιστημιακών Μονάδων (U.F.R. = Unités de Formation et de Recherche) και των Ινστιτούτων.

Πρόκειται για εκπροσώπους, κατά περίπτωση, της τοπικής αυτοδιοίκησης, συνδικαλιστικών οργανώσεων εργαζομένων και εργοδοτών, επιστημονικών και πολιτισμικών εταιριών, ορισμένων δημοσίων υπηρεσιών, οργανώσεων των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι «προσωπικότητες» επιλέγονται και ορίζονται από τις Γενικές Συνελεύσεις, ως άτομα). Όσο για την εφαρμογή⁹ των συμμετοχικών διαδικασιών στα καθ' ημάς, της οποίας όλοι έχουμε άμεσες και διαρκείς εμπειρίες, θα σας πρότεινα να διατρέχαμε μερικές χαρακτηριστικές εκφράσεις της.

Η δυσκινησία των διαδικασιών και η δυσκαμψία των πανεπιστημιακών οργάνων

Ο συνδυασμός της στενής εξάρτησης των ΑΕΙ από την κεντρική διοίκηση του ΥΠΕΠΘ, του διοικητισμού που χαρακτηρίζει γενικότερα την ελληνική δημόσια διοίκηση, καθώς και της έλλειψης του αναγκαίου διοικητικού προσωπικού και προσωπικού υποστήριξης στα Πανεπιστήμια, οδήγησε ταχύτατα τα συλλογικά πα-

νεπιστημιακά όργανα σε μία γραφειοκρατική αναποτελεσματική κινητικότητα που επιδεινώνεται στην περίπτωση πολυάριθμου σώματος. Όταν για ένα πλήθος δευτερευόντων θεμάτων της καθημερινής λειτουργίας χρειάζονται αποφάσεις Γενικών Συνελεύσεων, πολλές χρόνος και πολλές κόπος σπαταλώνται αδίκως.

Αν προστεθεί και ο χρόνος που διατίθεται κατά τις διαδικασίες για τις κρίσεις ένταξης, εκλογής και εξέλιξης του προσωπικού (ακόμα και το ψυχολογικό κόστος που αυτές οι διαδικασίες ενέχουν για τα πρόσωπα και τις μικροκοινωνίες των Τμημάτων), γίνεται φανερό πως δεν δίνεται στα σώματα αυτά η δυνατότητα να συσχεφθούν ως προς την ουσία του έργου τους. Μία ενδιαφέρουσα έρευνα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων¹⁰ συγκέντρωσε πλούσια στοιχεία για τις δυσλειτουργίες των πανεπιστημιακών οργάνων σε δεκαεπτά Τμήματα τριών ΑΕΙ.

Η συμμετοχή-άλλοθι της εξουσίας

Αλλά η ελληνική εκδοχή της συμμετοχής (όπως και ο νεότερος συγγενής της, ο «διάλογος») χρειάζεται στην κυβερνητική εξουσία ως άλλοθι. Πνίγονται τα Πανεπιστήμια στο χαρτομάνι, τις εγκυκλίους, τις αποφάσεις και τα άλλα διοικητικά έγγραφα, με τα οποία τους ζητείται να μεριμνήσουν (συλλογικά!) και για τον τρόπο εφαρμογής τους ή να καταθέσουν τις δικές τους απόψεις, προτάσεις και αποφάσεις που η κεντρική διοίκηση θα δεχτεί ή –συνηθέστερα– θα μετατρέψει ή –συνηθέστερα– θα καθυστερήσει, όσο παίρνει.

Η συμμετοχή-εμπαιγμός

Όταν για εξαιρετικής σημασίας θέματα τίθενται ερωτήματα από το Υπουργείο Παιδείας στα συλλογικά όργανα των Πανεπιστημίων, με καθορισμένη εκ των προτέρων βραχύτατη προθεσμία, δυσανάλογη και προς το αντικείμενο και προς τη διάρκεια των απαιτούμενων διαδικασιών, είναι φανερό πως πρόκειται για εμπαιγμό. Γιατί η πανεπιστημιακή κοινότητα εξαναγκάζεται έτσι ή να δώσει πρόχειρα (ή πρόχειρες) απαντήσεις ή να μην απαντήσει καθόλου, οπότε το Υπουργείο μπορεί να επικαλεστεί την «ολιγωρία» ή την «έλλειψη ενδιαφέροντος» των Πανεπιστημίων για το θέμα και να προχωρήσει στις όποιες αποφάσεις του.

Ένα παράδειγμα: σχέδιο Π.Δ. για την οργάνωση και λειτουργία μεταπτυχιακών σπουδών στάλθηκε στα ΑΕΙ στις 6 Μαΐου 1988, με συνοδευτικό έγγραφο με το οποίο τους ζητήθηκε να

διατυπωθούν οι απόψεις των Ιδρυμάτων «πάντως όχι αργότερα από το τέλος Μαΐου» (στο διάστημα αυτό που περιλαμβάνει και την ταχυδρομική και τη διοικητική διακίνηση των εγγράφων, έπρεπε να μελετηθεί το σχέδιο Π.Δ., να συζητηθεί διαδοχικά στα διάφορα πανεπιστημιακά όργανα, συνελεύσεις Τομέων, Τμημάτων, Σχολών, στη Σύγκλητο και να υπάρξει και ο χρόνος για να γίνουν οι αναγκαίες συγκλίσεις, ώστε να διατυπωθούν οι ζητούμενες «απόψεις των Ιδρυμάτων»...).

Άλλο, πρόσφατο, παράδειγμα: Σε εφαρμογή του νόμου 2083/1992 και των σχετικών πιεστικών οδηγιών, δόθηκε στα Τμήματα διάστημα μίας εβδομάδας, για να ετοιμάσουν και προτείνουν... τον τετραετή προγραμματισμό τους προκήρυξης και πλήρωσης θέσεων ΔΕΠ.

Εμπαιγμός!

Η μακριά αλυσίδα της εν λευκώ εξουσιοδότησης και της κομματικής παρεμβατικότητας

Πρόκειται για το φαινόμενο που ήδη αναφέρθηκε, εμφανιζόμενο αυτή τη φορά στα Πανεπιστήμια. Γιατί οι κομματικές παρεμβάσεις πνίγουν τη συμμετοχή στα Πανεπιστήμια, όπως την πνίγουν και αλλού.

Θα σας διαβάσω ένα χαρακτηριστικό κείμενο. Προέρχεται από ένα ορισμένο κομματικό χώρο – που θα μπορούσε όμως να ήταν και κάποιος άλλος. Οι αντιλήψεις και οι πρακτικές που εκφράζει είναι γενικευμένες. Η επιλογή του οφείλεται στην εξαιρετικά εύγλωττη διατύπωσή του.

«Η Κομματική Οργάνωση Πανεπιστημίου του ΚΚΕ με την υποψηφιότητα του Γ. Χουρμουζιάδη υποστηρίζει το ψηφοδέλτιο των καθηγητών Δ. Φατούρου, Γ. Χουρμουζιάδη, Σ. Λεοντίδη.

Σήμερα η εκλογή κομμουνιστή αντιπρύτανη στο Α.Π.Θ. θα συμβάλει στην ανάπτυξη του αγώνα της Κομματικής μας Οργάνωσης σε όλα τα επίπεδα ώστε η δράση της πρυτανείας να διασφαλίζει την κατοχύρωση της πανεπιστημιακής αυτοτέλειας και αυτοδιοίκησης από κάθε εξωπανεπιστημιακή εξουσία».

Και ανακύπτει το ερώτημα: θεσμοί και κοινωνικές πρακτικές διαμορφώνουν άραγε στη χώρα μας συμμετοχικές διαδικασίες; Μήπως, τελικά, ένα βήμα πριν από το έτος 2000, στο δρόμο προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» ή την όποια Ευρώπη της οποίας η

μορφή θα προκύψει και με τη δική μας συμβολή, την κρίσιμη αυτή στιγμή όπου παίζονται τόσα πολλά, μήπως αυτό που θεσμοθετείται, με εντυπωσιακή μάλιστα σύμπνοια, είναι η παραίτηση του πολίτη;

Θα τελειώσω με στίχους ενός ξένου ποιητή¹¹:

*Πότε θα μάθεις στο λαό σου,
Θεέ της δικαιοσύνης, να σώζει μόνος του τον εαυτό του;
Σώθηκε και πουλήθηκε
τόσες φορές.*

Θεέ της δικαιοσύνης, φτάνει να στέλνεις πια σωτήρες!

*Όταν ένας σωτήρας σώσει ένα λαό
ανακαλύπτουν μια μέρα αυτοί που σώθηκαν
πως φρόντισε να τους πουλήσει στον πατέρα του.
Λένε: Μας έσωσες, αλλά πεθαίνουμε της πείνας.
Λέει: Γρήγορα τότε θα χορτάστε άυλο παντεσπάνι μέσ' στο παλάτι
του πατέρα μου.*

*Λένε: Δε γίνεται νάχομε λίγο ψωμί;
Λέει: Όχι, πρέπει να ταξιδέψτε πρώτα στο βασίλειο του ουρανού,
εκεί θα φάτε το πιο φίνο παντεσπάνι.
Ή λέει ο Ναπολέων: Σας έσωσα απ' τους προηγούμενους, άρα είστε
ιδιοκτησία μου,
ετοιμαστείτε τώρα να δουλέψτε και να πεθάνετε για χάρη μου.*

*Ή αργότερα λένε οι δημοκρατικοί: Σας σώσαμε, άρα
είστε εκείνο που φυλάξαμε για μας,
το σίγουρο κεφάλαιο για πλούσιες επιχειρήσεις.*

*Ή λέει ο Λένιν: Σωθήκατε! μα όχι λιανικώς, σωθήκατε χονδρικώς.
Δεν είσαστε πια άνθρωποι, αυτό είναι αστικό·
είστε τα μέρη που αποτελούν το κράτος,
και κάθε μέρος θα λάβει, βέβαια, το μερίδιό του,
μα μόνο το κράτος λογαριάζεται
τα μέρη που το αποτελούν δεν έχουν τόση σημασία,
έτσι κι αλλιώς το κράτος είν' αυτό που τάχει σώσει.
Και πάει λέγοντας η σωτηρία των λαών.*

*Θεέ της δικαιοσύνης, πότε πια θα τους μάθεις να σώζουν μόνοι τους
τον εαυτό τους;*

Σημειώσεις

1. Εκδοχές της συμμετοχής συνιστούν οι διάφορες προτάσεις και πρακτικές, τόσο της συνδιοίκησης, όσο και της αυτοδιαχείρισης. Πβλ. και «... η συνδιοίκηση στο Πανεπιστήμιο αν και δεν αποτελεί ένα "στρατηγικό στόχο" εντούτοις μπορεί να είναι, κάτω από κάποιους συσχετισμούς, μια κα-

τάκτηση της συμμαχίας ανάμεσα στην επαναστατική γραμμή και στη φιλελεύθερη αστική άποψη. Από μόνη της η συνδιοίκηση δεν ανατρέπει τις σχέσεις εξουσίας μέσα στα ΑΕΙ, δεν αμφισβητεί τα βασικά χαρακτηριστικά της καπιταλιστικής εκπαίδευσης. Όμως σε μια ευνοϊκή συγκυρία μπορεί να αναδείξει και να καταγράψει το αίτημα της επαναστατικής διαχείρισης της διαδικασίας παραγωγής και διάδοσης της γνώσης. Αντίστοιχες συμμαχίες θα μπορούσαν να συναφθούν και σε άλλα μέτωπα της εκπαίδευσης». (Γ.Δ. Μηλιός, *Εκπαίδευση και εξουσία. Κριτική της καπιταλιστικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, εκδόσεις Αγώνας, 1981, σελ. 156). Επίσης: «Η παιδαγωγική αυτοδιαχείριση δεν μπορεί να είναι παρά προετοιμασία για την κοινωνική αυτοδιαχείριση» (M. Lobrot, *La pédagogie institutionnelle*, Παρίσι, Gauthiers-Villars, 1975, σελ. 259).

2. Για την ελληνική τηλεόραση, αλλά και για τους ελληνικούς πολιτικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς και τις σχετικές με τα μαζικά μέσα ενημέρωσης πρακτικές τους, βλ. δύο αποκαλυπτικά βιβλία: Ροβήρος Μανθούλης, *Το κράτος της τηλεόρασης*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1981 και Ριχάρδος Σ. Σωμερίτης, *Ο «Ξενόφερτος»*. *Χρονικό μιας ελεύθερης τηλεόρασης. Ιούλιος-Αύγουστος 1989*, Αθήνα, Εστία, 1990. Δεν είναι τυχαίο ότι και οι δύο συγγραφείς ήταν πλούσιοι από ξένες, ευρωπαϊκές, εμπειρίες (επαγγελματικές, κοινωνικές, πολιτικές).

3. Μέρρες γιορτών καισχόλης, ελέγχω αυτό το κείμενο ενόψει της δημοσίευσής του. Και ένα άλλο, λιγότερο ανώδυνο (ιδιαίτερα για τον παθόντα) παράδειγμα μου προσφέρει η επικαιρότητα: την απίστευτη απόφαση του Υπουργού Δημοσίας Τάξης, όταν ο βουλευτής Ε. Παπαδημητρίου τον ενημέρωσε πως ήταν στόχος ύποπτης παρακολούθησης (η οποία κατέληξε, όπως είναι πια γνωστό, στην απόπειρα εναντίον της ζωής του) και ζήτησε προστασία, να διαθέσει αστυνομική δύναμη, όχι σε αυτόν που κινδύνευε, αλλά στο κόμμα του... (βλ. *Καθημερινή* και *Ελευθεροτυπία*, 24 Δεκεμβρίου 1992).

4. Χαρακτηριστικός ο τίτλος (αλλά και το περιεχόμενο), άρθρου του Απόστολου Α. Λάζαρη: «Ο κομματικός πατερναλισμός πνίγει τη δημοκρατία με δημοκρατικές διαδικασίες», *Το Βήμα*, 26 Απριλίου 1987.

5. Και του συνθήματος. Το φαινόμενο αυτό αποδόθηκε παραστατικά από το γνωστό: «Μία η ντουντούκα-τέσσερις εμείς».

6. Claude Roy, *Nous*, Παρίσι, Gallimard, 1972, σελ. 467.

7. Κατά τη συζήτηση που ακολούθησε την παρουσίαση αυτού του κειμένου, μου έγινε η εύστοχη παρατήρηση ότι η αναφορά στον «φορολογούμενο πολίτη» ήταν εύκολη και δημαγωγική. Με τη διευκρίνηση ότι ο κοινότοπος υπαινιγμός παρέπεμπε ευθέως στον χρήστη του παραγόμενου από τα Πανεπιστήμια έργου, διατήρησα και εδώ την αμφισβητούμενη έκφραση, απόηχο της γόνιμης συζήτησης που αναπτύχθηκε στα Γιάννενα. Για τη συμμετοχή εξωτερικών παραγόντων στη διοίκηση των Πανεπιστημίων, βλ. και Alain Touraine, *Lettres à une étudiante*, Παρίσι, Seuil, 1974, σελ. 128 κ.ά. Για την οργανική σχέση Πανεπιστημίων και τοπικής κοινότητας, βλ. και J.E. Lane, «Local Communities and Higher Education», στο B.R. Clark και G. Neave (ed.), *The Encyclopedia of Higher Education*, Οξφόρδη, Pergamon Press, 1992, τ. 2, σελ. 946-956. Επίσης, H. Duméry, «Université et politique du

savoir», *Encyclopaedia Universalis*, τ. 16, Παρίσι, 1977, σελ. 479-480.

8. Loi no 34-52 du 26 Janvier 1984 sur l' enseignement supérieur, *Journal Officiel de la République Française*, 27 Janvier 1984, σελ. 431-440.

9. Πβλ. σχετικά τα όσα σημειώνει ο J. Ardoίno στο λήμμα «Παιδαγωγική της συμμετοχής», για τη συνάρθρωση συμμετοχής και αμφισβήτησης, μέσα σε ένα «συγκρουσιακό παιχνίδι συσχετισμού των δυνάμεων» που διαμορφώνει μία πιο αυθεντική, αλλά και πιο δύσκολη (από αυτή που εξαντλείται στη διαχειριστική αντίληψη) συμμετοχική διαδικασία. G. Mialaret (dir.), *Vocabulaire de l'Education*, Παρίσι, PUF, 1979, σελ. 332-3.

10. Τ. Παπαϊωάννου, Κ. Παπακώστας, Σ. Λουκάς, Α. Λιάκος, Ν. Αγγελόπουλος, Σ. Γιαννίτση, *Λειτουργικότητα συλλογικών οργάνων διοίκησης ΑΕΙ. Τα Τμήματα των ΑΕΙ*, Ιωάννινα, 1991, σελ. 221.

11. D.H. Lawrence, Πότε θα μάθεις στο λαό σου;, στο *Είκοσι ποιήματα*, μετάφραση Ολυμπία Καράγιωργα, Αθήνα, 1972.

